

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ВИМІРИ ІННОВАЦІЙ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Випуск 2

УДК 330.341.1:001.2:316:330:338.2(02.064)

DOI: 10.31339/978-617-7495-99-3/420.2026

Рекомендовано до друку Вченою радою Мукачівського державного університету (протокол №12 від 25 травня 2026 року)

Рецензенти:

ГАЛУС Олександр – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Заслужений діяч науки і техніки України.

КРУТІЙ Катерина – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти Маріупольського державного університету.

ЛІБА Наталія – доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування та маркетингу Мукачівського державного університету.

Редакційна колегія:

ШВАРДАК Маріанна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету, голова правління ГО «Спілка науковців України».

ПОПОВИЧ Оксана – доктор педагогічних наук, професор, декан педагогічного факультету Мукачівського державного університету.

ІВАНОВА Вікторія – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної та спеціальної освіти Мукачівського державного університету.

M58

Міждисциплінарні виміри інновацій: від теорії до практики соціально-економічного розвитку: колективна монографія. Вип. 2 / за ред. М. Швардак, О. Попович, В. Іванової. Мукачево: Мукачівський державний університет – Спілка науковців України, 2026. 420 с.

У монографії розглянуто теоретичні та практичні аспекти інноваційних процесів у контексті сучасного розвитку освіти та соціально-економічної сфери. Акцентовано увагу на широкому спектрі системних інновацій в освітній галузі – від управління безпекою середовища й упровадження новітніх педагогічних технологій до цифровізації мовної підготовки та інклюзивних рішень, а також на проблемах цифрової трансформації бізнесу, інтеграції штучного інтелекту та стратегічного управління людським капіталом у кризових умовах. Відображено погляди вітчизняних дослідників на вирішення актуальних завдань у сферах педагогіки, економіки, менеджменту та соціокультурної діяльності в контексті побудови інноваційного суспільства.

Адресується фахівцям-практикам, науковим і науково-педагогічним працівникам, докторантам, аспірантам та студентам; усім, хто цікавиться актуальними проблемами інноваційного розвитку суспільства.

ISBN 978-617-7495-99-3

© Мукачівський державний університет, 2026

© Спілка науковців України, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ТЕХНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ, ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	9
1.1. Штучний інтелект в управлінні підприємством (<i>Олена Бачинська</i>)	9
1.2. Проблеми та перспективи використання штучного інтелекту при побудові профілю кандидата на вакансію (<i>Галина Вербицька</i>)	28
1.3. Інтелектуальні системи обробки даних для моніторингу агроecosистем на основі безпілотних літальних апаратів (<i>Олександр Семіряков</i>)	44
1.4. Формування адаптивної моделі бюджетування підприємств будівельної галузі України в умовах форс-мажору (<i>Оксана Рубцова, Лариса Гусарова</i>)	61
РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ, ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ	120
2.1. Освітні інновації як чинник розвитку людського капіталу: міждисциплінарний аналіз (<i>Ілона Дичківська</i>)	120
2.2. Освіта як стратегічний ресурс відновлення людського капіталу України в умовах війни: роль ментального капіталу (<i>Олена Пальчук</i>)	147
2.3. Крос-культурні комунікації в системі сучасного менеджменту креативних індустрій (<i>Вікторія Олійник</i>)	168
2.4. Чинники формування якості та безпечності майонезу і їх значення для споживачів на українському ринку (<i>Ольга Юдічева</i>)	187
2.5. Трансформація соціокультурних моделей університетської бібліотеки: від традиційного книгосховища до інноваційного освітньо-наукового хабу (<i>Катерина Мовчан</i>)	210
РОЗДІЛ 3. ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ТА СИСТЕМНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ОСВІТІ	221
3.1. Моніторинг сформованості культури безпеки освітнього середовища як показник якості управління в системі «дитина – заклад освіти – громада» (<i>Маріанна Швардак</i>)	221
3.2. Інноваційні підходи у моделях професійної підготовки майбутніх юристів США та Великої Британії (<i>Віталій Будкевич</i>)	241

РОЗДІЛ 2

СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ, ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ

DOI: 10.31339/978-617-7495-99-3/2026. 120-146

2.1. Освітні інновації як чинник розвитку людського капіталу: міждисциплінарний аналіз

Ілона ДИЧКІВСЬКА⁶

***Анотація.** Здійснено комплексний аналіз глобальних трендів та національних пріоритетів інноваційного розвитку освіти в умовах економіки знань. Визначено, що сучасна освітня парадигма трансформується від репродуктивної трансляції знань до формування «Smart-освіти», де ключовим ресурсом є людський капітал та здатність до безперервного навчання. Особливу увагу приділено технологічним детермінантам: штучному інтелекту, Big Data та хмарним рішенням, що дозволяють створювати персоналізовані траєкторії розвитку. Окреслено специфічні для України вектори інновацій, зокрема цифровізацію через платформи «Мрія» та «Дія. Освіта», а також розвиток освітньої резильєнтності в умовах воєнного стану. Обґрунтовано роль педагогічної інноватики у забезпеченні якості освіти та національної безпеки.*

***Ключові слова:** освітні інновації, людський капітал, економіка знань, Smart-освіта, цифровізація освіти, освітня резильєнтність, педагогічна інноватика, національна безпека.*

Вступ. Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується переходом до постіндустріального, інформаційного суспільства, де фундаментальною основою прогресу є інноваційний шлях розвитку. Стрімке прискорення соціальних перетворень та чергові цикли технологічних революцій висувають перед сферою освіти кардинально нові завдання, актуалізуючи пошук ефективних засобів підготовки людини до життя у швидкоплинних умовах.

У контексті розбудови економіки знань, інформація стає стратегічним ресурсом, а мисляча людина – головним капіталом будь-якої держави. Це зумовлює трансформацію освітньої парадигми: від простої трансляції знань до

⁶Ілона ДИЧКІВСЬКА – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти ім. проф. Т.І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна

формування здатності суб'єктів навчання самостійно їх здобувати, критично опрацьовувати та ефективно ними управляти. Традиційні моделі навчання вже не здатні повноцінно відповідати на виклики глобалізації та інтелектуалізації всіх сфер людського буття, що породжує необхідність системної модернізації змісту та технологій освіти.

Аналіз наукових джерел свідчить про глибокий міждисциплінарний характер дослідження проблеми розвитку людського капіталу в контексті освітніх інновацій. Теоретичний фундамент цієї концепції, закладений у працях класиків економічної думки (Т. Шульца, Г. Беккера), сьогодні активно переосмислюється через призму цифрової трансформації та розбудови суспільства знань (П. Друкер, Е. Тоффлер). В українському науковому дискурсі сформувалися три ключові вектори вивчення цього питання: *економічний*, що фокусується на ефективності інвестицій в освіту та капіталізації знань (О. Грішнова, В. Антонюк); *філософсько-соціологічний*, який обґрунтовує принципи людиноцентризму та адаптації особистості до глобальних викликів (В. Андрущенко, В. Кремень); та *педагогічний*, спрямований на практичне впровадження цифровізації, STEAM-технологій та концепції навчання впродовж життя (О. Аніщенко, В. Биков, І. Дичківська, Л. Лукьянова, О. Спірін). Водночас, попри значну кількість напрацювань, механізми прямого впливу конкретних інноваційних освітніх моделей на якісні параметри людського капіталу в умовах нестабільності потребують подальшого комплексного узагальнення.

Результати дослідження. Проблеми, що стоять перед освітою, набувають загальносвітового характеру, що є одним з наслідків процесу глобалізації. Глобалізація зробила ринок праці відкритим і інтернаціональним, що призвело до істотної зміни поглядів на призначення освіти. У XIX-XX ст. уважалося, що головне – це якість освіти, відповідно до якої вибудовувалася піраміда конкурсного соціального відбору: на її вершині перебувало елітне утворення для найбільш заможних або найбільш здібних дітей. У такий спосіб створювалися умови для відтворення національних еліт (Богданов, 1995).

У ХХІ ст. з'явився новий погляд на освіту як на ключовий чинник виживання нації в конкурентній боротьбі на світовому ринку. Постіндустріальне суспільство вимагає творчого підходу до своєї діяльності від кожного працівника. Тому освіта має бути орієнтована на кожну людину, на розвиток її особистих ресурсів і творчих можливостей. Така освіта має бути одночасно і якісною, і масовою (Андрущенко, 2020).

Вищезазначене ставить на порядок денний питання про здатність масової освіти культивувати такі індивідуальні здібності, як уміння самотійно вчитися, бажання та здатність вчитися протягом усього життя, вміння розв'язувати завдання проблемного характеру і нестандартно мислити, комплекс умінь, що дозволяють ефективно працювати з інформацією, орієнтуватися в розмаїтті культурних світів, що забезпечує можливість відкритого спілкування з іншими людьми.

Показово, що більшість розвинених країн світу, усвідомлюючи зазначені тенденції, вживають заходів щодо модернізації національних систем освіти саме в напрямі розвитку людського потенціалу засобами освіти.

Наступна загальносвітова тенденція – інтелектуалізація всіх сфер життя сучасної людини. Сучасний світ уже вступив в епоху, коли більша частина економічного багатства створюється поза середовищем матеріального виробництва. Значно зростає значущість і вартість інтелектуальної праці, роль інформації та інформаційних технологій. Економіка знань стає найважливішою галуззю народного господарства (Світлична, 2015).

Сучасний етап розвитку освіти характеризується переходом від базової комп'ютеризації до системної *інтелектуалізації та дата-центризму*. Якщо раніше «технологізація» означала лише наявність цифрових засобів доступу до інформації, то сьогодні вона фокусується на створенні *персоналізованих адаптивних середовищ* за допомогою таких інструментів:

1. *Штучний інтелект та генеративні моделі*

Впровадження генеративного ШІ кардинально змінює роль викладача та студента. ШІ-асистенти виконують функцію цілодобових персональних тьюторів, що дозволяє:

- миттєво адаптувати складність матеріалу під рівень підготовки конкретного студента;
- створювати інтерактивні навчальні сценарії, де студент є не пасивним слухачем, а активним учасником діалогу;
- автоматизувати рутинну перевірку знань, звільняючи час педагога для творчого наставництва та розробки стратегій лідерства (UNESCO, 2023).

2. Великі дані (Big Data) та освітня аналітика

Використання Big Data трансформує підхід до моніторингу якості освіти. Завдяки аналізу «цифрового сліду» студента в навчальних системах стає можливим:

- превентивне виявлення прогалин: алгоритми прогнозують потенційні труднощі учня ще до моменту складання іспиту;
- оптимізація освітнього контенту: на основі даних про те, як студенти взаємодіють з матеріалом, система автоматично пропонує зміни в навчальних планах.

3. Хмарні технології та мобільність

Хмарні рішення забезпечують технологічну гнучкість, необхідну для реалізації концепції *lifelong learning* (безперервного навчання). Це знімає прив'язку до фізичного місця навчання та дозволяє:

- створювати спільні проєктні середовища для міждисциплінарних груп незалежно від їх географічного розташування;
- інтегрувати освітні траєкторії з реальними виробничими процесами (хмарні лабораторії, симулятори).

Інтеграція цих технологій дозволяє перейти від лінійної моделі навчання («один темп для всіх») до нелінійної траєкторії саморозвитку. Індивідуалізація тепер базується не на суб'єктивному виборі дисциплін, а на об'єктивних даних

про здібності, темп засвоєння інформації та когнітивні особливості кожного суб'єкта освіти.

Таким чином, індустріалізація навчання трансформується у «Smart-освіту», де головним капіталом є здатність людини ефективно взаємодіяти з інтелектуальними системами для вирішення складних соціально-економічних завдань.

Стрімке впровадження штучного інтелекту та Big Data в освітній процес, окрім очевидних переваг, актуалізує низку критичних викликів, які потребують міждисциплінарного підходу до вирішення:

1. Академічна доброчесність у епоху генеративного ШІ. Вільний доступ до інструментів на кшталт ChatGPT змінює саму сутність оцінювання. Пріоритет зміщується з перевірки кінцевого результату (тексту, коду, розв'язку) на аналіз процесу мислення та здатності студента до критичної верифікації інформації, згенерованої алгоритмами.

2. Проблема «алгоритмічної упередженості». Використання Big Data для прогнозування успішності може містити ризики дискримінації. Якщо алгоритми навчені на неповних або упереджених даних, вони можуть «закріплювати» існуючі соціальні нерівності, обмежуючи можливості окремих груп студентів на основі їхнього попереднього досвіду.

3. Конфіденційність та безпека даних. Формування індивідуальних освітніх траєкторій передбачає збір значних обсягів персональної інформації («цифрового сліду»). Це висуває нові вимоги до кібербезпеки освітніх платформ та захисту приватного життя суб'єктів навчання.

4. Дегуманізація навчання. Надмірна технологізація несе ризик послаблення соціальних зв'язків та емпатії у відносинах «викладач – студент» (Byung-Chul Han, 2022). Важливо розуміти, що технології є інструментом, а не заміною міжособистісної взаємодії, яка залишається ключовою для формування цілісної особистості.

Отже, сучасна інноваційна парадигма освіти в Україні має базуватися на балансі між технологічною ефективністю (ШІ, Big Data) та етичною відповідальністю. Це вимагає розробки нових нормативно-правових стандартів, які б регулювали використання інтелектуальних систем у навчанні, забезпечуючи право кожного на прозору та справедливую оцінку їхнього потенціалу (Цифрова адженда України – 2030).

Іншою фундаментальною загальносвітовою тенденцією розвитку суспільства, що лежить в основі багатьох інших, зокрема освітніх, є зростання значення людського капіталу в усіх сферах життя суспільства. У розвинених країнах людський капітал становить 70-80% національного багатства. Сучасні форми суспільного життя і виробництва передбачають оволодіння процесами використання знань, а також володіння способами отримання відсутніх знань у нестандартних ситуаціях. У всіх системах практики і типах професій зростає роль і значення здатностей вибудовувати спілкування і взаємодію, здійснювати попередньо спроектовану дію. Стрімко зростає роль особистісної організації професіонала, його індивідуального бачення, системи цінностей, здатності самостійно виробляти світогляд в умовах розмаїття ідеологій. Здатності до особистісного і професійного самовизначення, самоосвіти та саморозвитку стають необхідними якостями сучасної людини. Розуміння цієї тенденції обумовлює інтенсивний випереджувальний розвиток як загальної, так і професійної освіти, зміни в системі підвищення професійної кваліфікації і перепідготовки кадрів, зростання професійної мобільності дорослого населення (Грішнова, 2004).

Водночас, у сучасних умовах розвитку суспільства інноваційного характеру набуває й сама діяльність людини. Істотно скорочується значимість і звужується коло репродуктивної діяльності, пов'язаної, як правило, з використанням традиційних технологій, зростає інноваційна активність людини в усіх сферах її діяльності. Ці процеси і тенденції можуть отримати подальший ефективний розвиток тільки в умовах становлення інноваційної системи освіти – системи, орієнтованої на нові освітні результати.

Вищезазначене породжує тенденцію зміни статусу освіти. Освіта перестає розглядатися як відомча галузь, яка обслуговує інтереси інших відомств і соціальних практик. З відомчої галузі освіта перетворюється в сферу суспільної практики – у сферу розвитку особистості, регіону, країни в цілому. Зі способу освіти індивіда вона перетворюється на механізм розвитку культури, суспільства і людини. Розвивальна функція освіти стає визначальною: вона перетворюється на «генетичну матрицю» суспільства, виступає простором особистісного розвитку кожної людини (Кремень, 2009).

В аспекті досліджуваної проблеми привертає увагу той факт, що у ХХІ столітті стають все більш очевидними тенденції зміни ціннісних пріоритетів, що забезпечують суспільний розвиток. Загальноцивілізаційний прорив викликає до життя не лише зміну умов і відповідних до них способів організації діяльності. Яскраво виявляє себе тенденція зміщення основних джерел створення національного благополуччя з використанням природних ресурсів, фізичної, низько акумулятивної праці і фінансового капіталу до максимального включення наукомістких технологій та інтелектуального потенціалу. Можливості розвитку країн вимірюються й прогнозуються, виходячи з природи людського фактора, а за основу оцінки ступеня розвиненості окремої країни береться її здатність до повноцінного включення людського потенціалу. Так, серед основних критеріїв оцінювання цього параметру, поряд із валовим національним продуктом, тривалістю життя в індекс розвитку потрапляє освіта.

З огляду на це, практично у всіх країнах, хоча і неодноразово, йде перманентний процес удосконалення чи реформування національних систем освіти на всіх її рівнях. Причому, у різних за своїми філософськими, світоглядними засадами дослідженнях міститься принципова спільна думка щодо основного критерію сучасної освітньої реформи. Як зазначає директор Міжнародного інституту планування освіти Ж. Аллак, «якщо освіта вважається правом людини, то тому, що вона веде до розвитку творчих здібностей людини,

поглиблення участі в економічних, соціальних і культурних відносинах у суспільстві і, природно, до більш ефективного внеску в розвиток людства» (Hallak, 2023).

На нашу думку, загальносвітова криза освіти, про яку так багато говорили і писали останнім часом і яка в тих чи інших формах виявляє себе у всіх країнах світу, пов'язана аж ніяк не лише з недостатньою ефективністю освіти з прагматичної точки зору її економічної віддачі. Справжня суть світової освітньої кризи полягає у безпорадності й неефективності сучасної освіти перед обличчям глобальних проблем цивілізаційного масштабу.

Тільки долаючи власний кризовий стан, перетворюючи зміст освіти, форми і способи організації, створюючи принципово нове технологічне забезпечення освітнього процесу, системи освіти зможуть відповісти на виклик часу і стати дійсним ресурсом розвитку. Та модель освіти, яка народжується і яка здатна своєю якістю забезпечити рівень і якість розвитку окремих країн і людства загалом, на думку переважної більшості дослідників, повинна задовольняти вимогам неперервності та модальності, фундаментальності та універсальності, антропологізму та демократизму. Вона повинна охоплювати механізми динамічного саморозвитку, тобто володіти такою якістю, як інноваційність. І якщо очевидно, що одним із основних ресурсів на сучасному етапі суспільного прогресу стає освіта, то так само очевидно, що неодмінним атрибутом розвитку є її інноваційна складова.

Зазначені тенденції, а також суттєве розширення масштабів міжкультурної взаємодії, виникнення і зростання глобальних проблем, які можуть бути вирішені лише в результаті співробітництва в рамках міжнародного співтовариства, демократизація суспільства, розширення можливостей політичного і соціального вибору, викликають необхідність формування у підростаючого покоління сучасного мислення, комунікативних здібностей, готовності до життєвого, громадянського, професійного самовизначення.

Саме з цих позицій підходить сьогодні світова спільнота до завдань розвитку освіти. Нові цивілізаційні виклики закономірно підштовхують

більшість країн до нового «освітнього буму», до хвилі глибинних реформ систем освіти. Своєрідні освітні революції відбуваються в таких країнах, як США і Великобританія, Китай, країни Східної Європи, Південно-Східної Азії і Південної Америки. Проведені за кордоном освітні реформи орієнтовані на поточні і перспективні потреби суспільства, ефективне використання ресурсів, зокрема й системи освіти.

Не є виключенням і Україна. За визначенням науковців, сучасний етап розвитку системи освіти в Україні характеризується освітніми інноваціями, спрямованими на збереження досягнень минулого і, водночас, на модернізацію системи освіти відповідно до вимог часу, новітніх надбань науки, культури і соціальної практики (Дичківська, 2016).

Серед першочергових завдань України постало завдання створення системи освіти нового типу, яка, за оцінкою В. Кременя, «найбільше відповідала б реаліям сучасності і готувала людину бути конкурентоспроможною в дорослому житті»; пошук варіантів школи майбутнього, яка б базувалася на сучасних інформаційних технологіях і була здатна, за висловлюванням Томаса Джеферсона, звільняти, а не підкоряти уми, виховувати людей, які б ставили запитання, а не вузьких і бездумних конформістів, прищеплювала б мораль, яка б підкріплювала свободу, а не мораль, яка б затуманювала розум і не давала виходу в життя новим чи альтернативним ідеям.

Зважаючи на це, у низці нормативних документів з питань освіти (Закон України «Про освіту», Закон України «Про повну загальну середню освіту», Закон України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності», Стратегія цифрового розвитку інновацій України до 2030 року (WINWIN 2030), Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року тощо) було визначено напрями інноваційного розвитку системи освіти в Україні, серед яких ключовими є:

- 1. Цифровізація та створення дата-центричного середовища*

Це наскрізний напрям, закріплений у WINWIN 2030 та Концепції цифрової трансформації до 2026 року:

- упровадження платформ «Мрія» та «Дія. Освіта» для персоналізації навчання;
- використання VR/AR та цифрових симуляторів як соціальної норми в навчанні;
- автоматизація збору даних через систему AIKOM для прийняття об'єктивних управлінських рішень.

2. Структурна реформа та індивідуалізація навчання

Напрямок, що базується на Законах «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту»:

- надання учню права обирати індивідуальну освітню траєкторію (академічний ліцей або професійний коледж);
- перехід від жорстких стандартів до гнучких навчальних планів, що орієнтовані на компетентності.

3. Трансформація вищої освіти та фінансова інноваційність

Визначено Стратегією розвитку вищої освіти на 2022–2032 роки:

- упровадження системи державних грантів, що створює ринкову конкуренцію за якість освіти;
- розширення фінансової та академічної незалежності ЗВО;
- інтеграція до Європейського простору вищої освіти та розвиток англomовного навчання.

4. Інноваційна інфраструктура та трансфер технологій

Регулюється Законом «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності» розвиток інноваційних кластерів: створення хабів, стартап-інкубаторів та акселераторів безпосередньо при закладах освіти; стимулювання створення комерційних структур при університетах для практичного впровадження наукових розробок.

5. Освітня резильєнтність та безпекові інновації

Напрям, зумовлений воєнним станом і закріплений у поточних розпорядженнях КМУ:

- школа офлайн: інноваційні рішення для будівництва укриттів та створення підземних навчальних просторів;
- змішане та дистанційне навчання: розвиток методик, що забезпечують безперервність освіти в умовах криз.

6. Людський капітал та ментальне здоров'я

- професійний розвиток: інновація «Гроші ходять за вчителем», що дозволяє педагогам самостійно обирати місце та програму підвищення кваліфікації;
- психосоціальна підтримка: інтеграція програм ментального здоров'я («Ти як?») у формальну та неформальну освіту (Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?»).

Ці напрями у сукупності формують модель Smart-освіти, де інновації є інструментом забезпечення якості життя та національної безпеки.

Вищезазначене посилює необхідність пошуку надійних, оригінальних і ефективних способів організації навчально-виховної діяльності, запровадження таких освітніх технологій, які забезпечили б ефективну підготовку дітей та учнівської молоді до входження в соціум, створили умови для розвитку і самореалізації кожної особистості, формування покоління, здатного навчатися впродовж усього життя й створювати цінності громадянського суспільства.

Підкреслимо, що відбором, теоретичним осмисленням, класифікацією педагогічних інновацій займається нова галузь педагогічного знання – педагогічна інноватика (лат. *innovatio* – оновлення, зміна). Її прогностичні розвідки, аналіз, оцінки конкретних реалій мають непересічну цінність для педагогічної практики, особливо для налаштованих на творчість педагогів.

Інновації в педагогіці пов'язані із загальними процесами у суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією знань і форм соціального буття. Нині

створюється нова педагогіка, характерною ознакою якої є інноваційність – здатність до оновлення, відкритість новому.

Як відомо, за своїм змістом, формами і методами освіта не є незмінним, закостенілим феноменом, адже вона весь час реагує на нові цивілізаційні виклики, суспільні реалії, враховує тенденції, перспективи розвитку людства, національного буття народу. Однак оновлення навчально-виховної практики часто відстає від темпів цивілізаційного розвитку, соціальних вимог до неї. Тривалий час, особливо на ранніх етапах розвитку людства, ця проблема була не настільки гострою, як в індустріальну і постіндустріальну (інформаційну) епохи. Приблизно до кінця XVII і початку XVIII століть розвиток освіти відбувався «природним» шляхом, він був еволюційним і не підлягав державному регулюванню.

В епоху Нового часу розпочався процес активного одержавлення освіти і потреби соціально-економічного розвитку країн почали відігравати провідну роль у стимулюванні її розвитку. Основні якісні зміни в освіті стали відбуватися в результаті реформ, які періодично проводилися державою. Процеси розвитку набули дискретного характеру: періоди простого функціонування змінювались відносно короткими періодами реформування. Однак у процесі історичного розвитку частота проведення освітніх реформ зростала.

Помітно актуалізувалася вона у другій половині XX ст., що було зумовлено колосальним проривом у науково-технічному спрямуванні, радикальною зміною традиційних уявлень про світ, життя, його цінності, майбутнє цивілізації. Між системою освіти та новими умовами життя виник розрив, який сучасний американський учений Ф. Кумбс витлумачив як глобальну кризу освіти в тогочасному світі. «У залежності від умов, що склалися в різних країнах, – писав він, – криза виявляється у різній формі, сильніше чи слабше. Однак її внутрішні пружини однаковою мірою проступають у всіх країнах» (Coombs, 1985). На той час з'явилася низка критичних публікацій про стан освіти, розгорнулися дискусії про її нові цілі та шляхи розвитку. Як наслідок – у багатьох країнах світу було прийнято державні програми реформування освіти, зокрема в Україні.

Утім, на сучасному етапі розвитку українського суспільства все очевиднішим стає той факт, що традиційна школа, орієнтована на передавання знань, умінь і навичок, не встигає за темпами їх нарощування. А значна частина знань, які освоюють діти, була здобута людством 200-400 років тому. Сучасна школа недостатньо розвиває здібності, необхідні її випускникам для того, щоб самостійно самовизначитися у світі, приймати обґрунтовані рішення щодо свого майбутнього, бути активними і мобільними суб'єктами на ринку праці. Головними недоліками традиційної системи освіти є породжені нею невміння й небажання дітей вчитися, несформованість ціннісного ставлення до власного розвитку та освіти.

Подолання кризи сучасної національної освіти можливе завдяки інтенсивному її реформуванню відповідно до вимог часу, формування принципово нової системи дошкільної, загальної, вищої освіти, яка поступово замінюватиме традиційну.

Найважливішими напрямками реформування системи освіти в Україні є:

- 1) удосконалення нормативно-правової бази освіти;
- 2) оновлення змісту освіти;
- 3) підвищення варіативності змісту освіти, надання можливості вибору освітніх програм педагогам, вихованцям та їхнім батькам;
- 4) диверсифікація мережі закладів, створення нових типів і видів освітніх закладів;
- 5) розробка державних освітніх стандартів.

З огляду на вищезазначене, найсуттєвішою особливістю сучасної системи освіти є співіснування двох стратегій організації навчання – традиційної та інноваційної. Зауважимо, що терміни «підтримуюче (нормативне) навчання» (*maintainance learning*) та «інноваційне навчання» (*innovative learning*) були вперше запропоновані групою вчених у доповіді Римського клубу (1978 р.), який звернув увагу світової наукової громадськості на неадекватність принципів нормативного навчання вимогам сучасного суспільства до особистості, її

пізнавальних можливостей. Інноваційне навчання трактувалось у ній як процес і результат навчальної та освітньої діяльності, що стимулює новаторські зміни в культурі, соціальному середовищі. Воно орієнтоване на формування готовності особистості до динамічних змін у соціумі за рахунок розвитку здібностей до творчості, різноманітних форм мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми.

Акумулюючи сучасні підходи науковців до тлумачення дефініції інноваційне (лат. *innovatio* – оновлення, зміна) навчання, українська дослідниця І. Дичківська характеризує його як зорієтовану на динамічні зміни в навколишньому світі навчальну та освітню діяльність, яка ґрунтується на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості (Дичківська, 2016).

Специфічними особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в оновлюваних ситуаціях. Це зумовлено тим, що розвиток системи й змісту навчання в сучасному світі відбувається в контексті глобальних освітніх тенденцій – «мегатенденцій», серед яких найпомітнішими є:

- масовий характер освіти та її неперервність як нова якість;
- значущість освіти для індивіда і суспільства;
- орієнтація на активне освоєння людиною способів пізнавальної діяльності;
- адаптація освітнього процесу до запитів і потреб особистості;
- орієнтація навчання на особистість, забезпечення можливостей її саморозкриття (Дичківська, 2016).

Ці тенденції свідчать, що головною функцією освіти постає розвиток людини. Освіта має забезпечити кожному, хто навчається, умови для такого розвитку, широкі можливості для здобуття знань та підготовки до життя:

- знань про людину, природу і суспільство, що сприяють формуванню наукової картини світу як основи світогляду та орієнтації у виборі сфери майбутньої практичної діяльності;

- досвіду комунікативної, розумової, емоційної, фізичної, трудової діяльності, що сприяє формуванню основних інтелектуальних, трудових, організаційних і гігієнічних умінь та навичок, необхідних у повсякденному житті для участі у суспільному виробництві, продовженні освіти та самоосвіти;

- досвіду творчої діяльності, що відкриває простір для розвитку індивідуальних здібностей особистості і забезпечує її підготовку до життя в умовах соціально-економічного та науково-технічного прогресу;

- досвіду суспільних і особистісних відносин, які готують молодь до активної участі в житті країни, створення сім'ї, планування особистого життя на основі ідеалів, моральних та естетичних цінностей сучасного суспільства.

Водночас, докорінна зміна традиційного способу життя породжує нові вимоги, які спонукають людину краще розуміти інших і світ загалом. З урахуванням цього пріоритетними завданнями національної освіти є навчання навчатися, навчання працювати, навчання співіснувати, навчання жити.

Навчання навчатися полягає у виробленні вміння оволодівати та оперувати найрізноманітнішою інформацією. Навчання працювати має на меті формування здатності ефективно оволодівати професійними навичками, вміння знаходити вихід у найнепередбачуваніших виробничих ситуаціях, співпрацювати в колективі, співвідносити себе з конкретними фаховими ролями та ефективно їх виконувати. Навчання співіснувати полягає у розвитку таланту до налагоджування соціальних, дружніх і родинних стосунків, вихованні здатності до емпатії, персоніфікованих взаємин з іншими людьми. Завданням навчання жити є формування в молодій людини цілісного світогляду і світосприйняття, вміння осмислено бачити особистісний сенс життя, прагнути до духовної зрілості, бути відповідальною за себе, усвідомлювати відповідальність за долю людства.

На переконання дослідників (Андрущенко, 2020, Дичківська, 2016, Кремень, 2009, Воробйова, Луговий, Паламарчук, 2024 та ін.), суспільству майбутнього потрібні люди з актуальними знаннями, гнучкістю й критичністю мислення, творчою ініціативою, високим адаптаційним потенціалом. Не менш затребуваними будуть такі їхні якості, як висока моральність, особистісна відповідальність, внутрішня свобода, налаштованість на максимальну самореалізацію, здатність досягати високої мети раціональним шляхом і коректними засобами.

Як засвідчили результати проведеного дослідження, система освіти як частина суспільної системи перебуває під впливом багатьох факторів, одні з яких потребують структурних змін в освіті, інші – змістових, технологічних. Стан освіти і перспективи її розвитку значною мірою залежать від політики держави у цій сфері. У багатьох країнах державна освітня політика вважає високий професійний і загальнокультурний рівень населення важливою умовою економічного розвитку, збереження і підвищення конкурентоспроможності національної економіки на світових ринках, безпеки і соціальної стабільності.

У ХХІ столітті радикально змінюється й державна освітня політика в Україні, яка ґрунтується на принципах демократизації (характеризується рівноправністю, партнерством, вибором); гуманізації (заснований на взаємодопомозі, взаєморозумінні та співпереживанні); інтенсифікації (забезпечується за допомогою застосування сучасних комп'ютерних, телекомунікаційних, мультимедійних, дистанційних, ігрових, проєктних технологій); національної спрямованості (ґрунтується на традиціях нашого народу); інтеграції (забезпечується вивченням процесів і явищ через призму різних наукових теорій і течій; валеологізації (утверджується пріоритетність здорового способу життя); відкритості (забезпечується прозорість прийнятих рішень); інноваційності (утверджуються постійні зміни, що спрямовують соціальні системи на розвиток) (Закон України «Про освіту», 2017, Концепція цифрової трансформації освіти і науки, 2023).

Розпочалося становлення нових парадигм освіти, орієнтованих на входження України у світовий освітній простір, поглиблюються тенденції диференціації освіти. Зокрема, реалізація принципу варіативності дає змогу педагогічним колективам навчально-виховних закладів обирати і конструювати педагогічний процес за будь-якими моделями, зокрема й авторськими. Це супроводжується суттєвими позитивними змінами в педагогічній теорії та практиці: розробленням різних варіантів змісту освіти, використанням можливості сучасної дидактики у підвищенні ефективності освітніх структур; здійсненням наукових розроблень і практичним обґрунтуванням нових педагогічних ідей і технологій. Реальністю є взаємодія різних педагогічних систем і технологій навчання, апробування на практиці як нових форм, так і цілісних педагогічних систем минулого.

Україна демонструє один із найвищих темпів цифровізації публічних послуг, що безпосередньо впливає на освіту:

- екосистема «Мрія»: запуск застосунку у 2024 році охоплює перші 40 шкіл у пілотному режимі з планом масштабування на всю країну. Це перший крок до використання *Learning Analytics* на державному рівні;
- гаджети для навчання: протягом 2023–2024 років за підтримки міжнародних партнерів (UNICEF, Google, Apple) вчителі та учні отримали понад 200,000 девайсів (ноутбуків та планшетів) для забезпечення дистанційного навчання;
- цифрові освітні центри (DLC): в Україні створено понад 100 центрів, де діти, які не мають технічних засобів удома, можуть отримати доступ до платформ «Всеукраїнська школа онлайн».

Інноваційність сьогодні вимірюється здатністю держави створювати безпечне середовище:

- субвенція на укриття: у 2024 році з державного бюджету виділено 2,5 млрд. грн. на будівництво та модернізацію укриттів у закладах освіти;

- повернення до офлайн: станом на осінь 2024 року близько 80% шкіл в Україні мають облаштовані укриття, що дозволяє впроваджувати змішані моделі навчання (Blended Learning).

Держава змінює підхід до фінансування «людського капіталу»:

- грантова система: у 2024 році запроваджено систему державних грантів для вступників. На відміну від жорсткого «держзамовлення», абітурієнт отримує кошти (від 15 до 50+ тис. грн), які може «принести» у вибраний ним університет. Це стимулює ринкову конкуренцію між ЗВО;

- проєкт «Ти як?»: понад 50% педагогів пройшли навчання з надання першої психологічної допомоги. Це трансформує роль вчителя з «транслятора знань» у «фасилітатора безпечного простору»;

- харчування: оновлено меню у понад 10,000 шкіл, що є частиною стратегії збереження здоров'я нації.

Водночас, поруч із зовнішніми чинниками, у національній системі освіти діють і внутрішні чинники розвитку. Розвиток української системи освіти на сучасному етапі визначається поєднанням довгострокових реформ та екстремальних викликів воєнного часу.

Критично важливим є аналіз ставлення безпосередніх виконавців реформ – педагогів, оскільки саме їхня психологічна готовність визначає успіх будь-яких інновацій. Спираючись на дані соціологічних досліджень (зокрема ДСЯО, Cedos, «Смарт освіта» та опитувань у межах НУШ), можна виділити такі ключові тенденції:

1. Загальний рівень підтримки реформ

Більшість українських педагогів (близько 60-70%) підтримують ідею реформування освіти, розуміючи невідворотність змін у постіндустріальному суспільстві. Проте ця підтримка часто має декларативний характер, оскільки стикається з практичними труднощами. Найвищий рівень підтримки спостерігається щодо ідей дитиноцентризму та розвитку м'яких навичок (soft skills). Педагоги старшого віку (зі стажем понад 20 років) частіше виявляють обережність щодо «радикальних» змін у методиці викладання.

2. Ключові бар'єри

Згідно з опитуваннями, головними чинниками, що негативно впливають на ставлення до реформ, є:

- *бюрократичне навантаження*: понад 80% учителів скаржаться, що попри «цифровізацію», обсяг паперової звітності не зменшився, а подекуди подвоївся (цифрова + паперова);
- *недостатнє матеріально-технічне забезпечення*: хоча держава виділяє кошти на НУШ та укриття, вчителі сільських шкіл часто зазначають брак обладнання для проведення якісних інтерактивних уроків;
- *професійне вигорання*: у контексті війни рівень стресу зріс. Близько 75% опитаних педагогів зазначають, що відчують виснаження, що знижує їхню мотивацію впроваджувати складні інноваційні моделі.

3. Ставлення до цифровізації та ШІ

Опитування 2023–2024 років показують цікаву динаміку щодо технологій:

- *адаптивність*: понад 75% педагогів опанували інструменти дистанційного навчання на високому рівні;
- *штучний інтелект*: близько 40% учителів уже експериментують із ChatGPT для підготовки планів уроків, проте понад 50% висловлюють побоювання щодо академічної доброчесності та «втрати контролю» над процесом навчання.

4. Оцінка реформи НУШ у базовій школі

Перехід НУШ у 5-9 класи сприймається складніше, ніж у початковій школі:

- лише 40% учителів-предметників вважають себе повністю готовими до впровадження інтегрованих курсів;
- основним запитом педагогів є не теоретичні лекції, а практичні кейси та готові методичні конструктори.

Становлення оновленої освіти передбачає природні процеси розвитку педагогічної практики, цілеспрямований управлінський вплив на систему підготовки, перепідготовки педагогічних кадрів, суттєві корективи змісту, стилю

діяльності педагогічних установ, педагогів (вихователя, учителя, викладача), тобто перехід освітньої системи до функціонування на нових засадах.

Незадоволеність якістю освіти в реальній практиці, усвідомлення необхідності реформування роботи навчально-виховних закладів зумовлюють потребу в оновленні професійної підготовки, стилю професійної діяльності педагога. Особливо значущим є формування його компетентності, особистісно-професійних якостей, здатності жити і працювати в інноваційному режимі: прийняти і зрозуміти нове, оволодіти інноваційною ситуацією.

Якість освіти є наріжним каменем сучасної парадигми освіти, безперечним пріоритетом освітньої політики більшості країн, і Україна не стала винятком у цьому процесі. Адже зрозуміло, що у високотехнологічному інформаційному суспільстві, системі інновацій, якість освіти стає головним аргументом людського розвитку, в забезпеченні такого рівня життєвої та професійної компетентності людини, який би задовольняв її прагнення до самовдосконалення і саморозвитку і, як наслідок, потреби суспільства в освічених і висококультурних громадянах.

У педагогічному сенсі цей термін об'єднує: 1) характеристики сутності самого поняття; 2) процедури оцінювання якості освіти кількісними методами (кваліметрію): що має бути об'єктом контролю і оцінювання, за якими критеріями і показниками можна визначати якість; 3) управління якістю освіти на різних рівнях, у різних навчальних закладах.

Про якість освіти свідчить насамперед її відповідність освітньому стандарту, проте одні педагоги вбачають показники «якості освіти» в обсязі (кількості) засвоєних знань, інші – у розвитку особистості дитини.

Отже, аналіз наукових джерел з проблеми дослідження дозволяє констатувати, що з розвитком цивілізації (продукуванням нових знань, створенням нових технологій, систем комунікацій, ускладненням соціальних зв'язків) вимоги до якості освіти постійно оновлюються, а одним із найважливіших засобів її забезпечення слугує інноваційність освітньої діяльності.

Водночас, результати наукового пошуку засвідчили, що з позиції інноваційної педагогіки новою якістю освіти є належна якість не лише навчання, а й виховання, ступінь розвиненості особистості людини, яка навчається, її підготовленості до продовження навчання, самостійного життя.

Як слушно зауважує О. Тоффлер, «технології завтрашнього дня потребують не мільйонів поверхово начитаних людей, готових працювати в унісон на безкінечних монотонних роботах, не людей, котрі виконують накази, не зморгнувши оком, усвідомлюючи, «що ціна хліба – це механічне підкорення владі», а людей, котрі можуть приймати критичні рішення, котрі можуть знаходити свій шлях у новому оточенні, котрі достатньо швидко встановлюють нові стосунки у реальності, що швидко змінюється» (Toffler, 1990).

Динаміка сучасного розвитку цивілізації, прогнозування його перспектив у національних реаліях наводять на висновки, що освітня система, навчальний заклад, педагогічний колектив, педагог, які ігноруватимуть у своїй діяльності інноваційний чинник, не лише відставатимуть від суспільних процесів, тенденцій, а й спричинятимуть формування особистості, покоління, заздалегідь запрограмованих на аутсайдерські інтелектуальні, духовні, соціальні позиції. Педагог із зашкарубленими знаннями, байдужий до пізнання й використання у своїй діяльності нового формуватиме подібні комплекси й у своїх вихованців, із яких мало хто зможе стати успішною особистістю.

Інноваційність у цьому сенсі розглядається не тільки як налаштованість на сприйняття, продукування і застосування нового, а насамперед як відкритість. Стосовно особистісного чинника педагогічної діяльності це означає:

- 1) відкритість педагога до діалогічної взаємодії з вихованцями, яка передбачає рівність психологічних позицій обох сторін;
- 2) відкритість культурі й суспільству, яка виявляється у прагненні педагога змінити дійсність, дослідити проблеми та обрати оптимальні способи їх розв'язання;

6. *Концептуальне значення педагогічної інноватики.* Резюмовано, що саме педагогічна інноватика як самостійна галузь наукового знання забезпечує теоретичне осмислення, класифікацію та прогностичне моделювання цих процесів. Створення «нової педагогіки», відкритої до змін, є фундаментальною умовою забезпечення якості життя громадян та національної безпеки держави в умовах сучасних цивілізаційних криз.

References

- Byung-Chul, H. (2022). *Infocracy: Digitization and the crisis of democracy* (D. Steuer, Trans.). Polity Press.
- Coombs, P. H. (1985). *The world crisis in education: The view from the eighties*. Oxford University Press.
- Hallak, J. (2023, March 27). *Rethinking the future of educational planning: Understanding the geopolitical and social context*. International Institute for Educational Planning. <https://www.iiep.unesco.org/en/articles/rethinking-future-educational-planning-understanding-geopolitical-and-social-context>
- Toffler, A. (1970). *Future shock*. Bantam Books.
- UNESCO. (2023). *Guidance for generative AI in education and research*. <https://www.unesco.org/en/articles/guidance-generative-ai-education-and-research>
- World Economic Forum. (2025). *The future of jobs report 2025*. <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2025/>
- Андрущенко, В. П. (2020). *Освіта у вимірах ХХІ століття*. МП Леся.
- Богданов, В. С. (1995). Проблеми інноватизації сучасної освіти в системі філософсько-соціологічних аргументацій. *Проблеми освіти*, (3), 22–28.
- Воробйова, О., Луговий, В., Паламарчук, О., Слюсаренко, О., Таланова, Ж., & Ткаченко, В. (2024). *Розвиток систем забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти в контексті стійкого розвитку: монографія* (В. Луговий & Ж. Таланова, ред.). Інститут вищої освіти НАПН України. <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-44-1-2024>
- Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?». (б. д.). <https://www.howareu.com/>
- Грішнова, О. А. (2004). *Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки: монографія*. Т-во «Знання», КОО.
- Дичківська, І. М. (2016). *Інноваційні педагогічні технології: підручник* (3-є вид., переробл.). Академвидав.
- Закон України *Про освіту*, № 2145-VIII (2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Закон України *Про повну загальну середню освіту*, № 463-IX (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
- Кабінет Міністрів України. (2023, 9 грудня). *Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року* (Розпорядження № 112-р).
- Кремень, В. Г. (2009). *Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору: монографія*. Педагогічна думка.

Світлична, В. Л. (2015). Теоретичний базис нової парадигми суспільства – економіки знань. *Економіка: реалії часу*, (3), 184–193. <https://economics.opu.ua/files/archive/2015/No3/184-193.pdf>

Цифрова аґенда України – 2030 (Win-Win). (б. д.). https://winwin.gov.ua/assets/files/WINWIN_Main%20Presentation.pdf

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>